

Никончук Н., Хохлова К. Типи образу України в етнічній свідомості молодших школярів та підлітків // Психологічні дослідження: наукові праці викладачів та студентів соціально-психологічного факультету. Випуск 11. / За ред. Дем'янчук Ю.Ю., Портницької Н.Ф., Тичини І.М. – Житомир: Вид-во імені Івана Франка, 2019. – С. 56-62

С. 56

ТИПИ ОБРАЗУ УКРАЇНИ В ЕТНІЧНІЙ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ТА ПІДЛІТКІВ

Наталія Никончук

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної та практичної психології

Ксенія Хохлова

студентка 5 курсу соціально-
психологічного факультету

Традиційно етнічну свідомість визначають як систему поглядів, уявлень, ідей етнічної групи, що виникають на основі взаємодії з іншими етнічними групами та відображають знання про них, ставлення до них, а також стан і форми самовиокремлення своєї етнічної групи. Такі уявлення формуються у процесі онтогенезу, накопичуються за допомогою життєвого досвіду людини й етнічної групи [3].

У роботах Г.У. Солдатової, Т.Г. Стефаненко, В.Ю. Хотинець зазначається, що основними складовими етнічної свідомості особистості є етнічна самосвідомість та етнічна ідентифікація. Діти і дорослі, які позитивно сприймають рідну країну, рідну етнічну групу та самих себе як представників етнічної групи, здатні до конструктивної побудови взаємин з представниками своєї та інших етнічних груп [4; 5; 6].

С. 57

Праці Й.С. Вироста, П.І. Гнатенка, Г.У. Солдатової, Т.Г. Стефаненко, В.Ю. Хотинець, М.О. Шульги наштовхнули нас на думку про те, що важливим складником етнічної свідомості особистості є образ рідної країни [1; 2; 4; 5; 6; 7]. Такий образ об'єднує знання про місце розташування країни на карті світу, уявлення про етноінтегруючі та етнодиференціюючі характеристики, що вирізняють країну (етнічну групу) з-поміж інших подібних утворень, вагомі події в країні в минулому та наразі, особливості

взаємодії з іншими країнами та емоційно-ціннісне ставлення до усього перерахованого. До структури образу рідної країни входять невербальні та вербальні складники.

Для дослідження образу рідної країни в свідомості молодших школярів та підлітків було розроблено авторську проєктивну методику «Заверши картину». Дана метода складається з двох частин: доповнення малюнку (невербальна частина) та нестандартизованої бесіди за малюнком (вербальна частина).

Досліджуваному пропонують аркуш паперу А-4, на якому зображений контур України, простий і кольорові олівці, гумку та просять доповнити малюнок.

Під час бесіди дитині ставлять такі запитання:

- Розкажи про свій малюнок, що на ньому зображено?
- Де на цій карті твій дім?
- Що означає для тебе той чи інший елемент зображення?
- Який колір із обраних тобі подобається найбільше?

Комплексний аналіз психосемантичної проєкції несвідомого в малюнку та тлумачення автором зображеного дозволяє досліднику відтворити образ об'єкта у свідомості досліджуваного.

Типологія образу рідної країни побудована з опорою на аналіз робіт 100 досліджуваних – 50 молодших школярів та 50 підлітків. Участь в дослідженні взяли діти з різних регіонів України: Західного, Північного, Центрального, Південного та Східного. До вибірки були включені лише ті діти, які разом з батьками проживали в регіоні не менше 5 років (молодші школярі) та 10 років (підлітки).

Дослідження проводилося на базі Міжнародного дитячого центру Артек. UA. протягом 2017 року.

С. 58

Аналіз малюнків та вербальних висловлювань досліджуваних молодшого шкільного та підліткового віку, дозволив виокремити три основні типи образу України в етнічній свідомості дітей: позитивний, нейтральний та негативний (рис. 1).

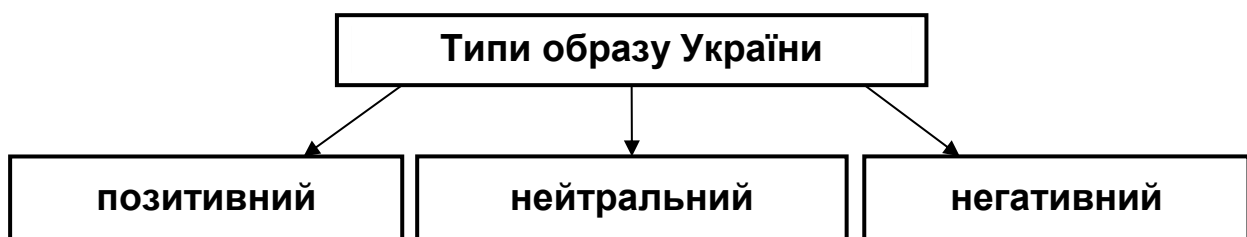

Рис. 1. Типологія образу рідної країни в етнічній свідомості молодших школярів та підлітків

Критеріями виокремлення згаданих типів є такі характеристики:

- 1) предмети і істоти, що зображені на малюнку:
 - кількість істот і предметів;
 - де на малюнку зображені істоти і предмети;
 - привабливість і особиста значимість для дитини зображених стот і предметів;
- 2) кольори, які досліджуваний використав при роботі:
 - кількість кольорів;
 - які кольори домінують;
 - поєднання кольорів;
- 3) загальний емоційний стан досліджуваного під час виконання малюнку і в ході бесіди з дослідником:
 - роботу виконує охоче чи неохоче;
 - роботу виконує ретельно чи недбало;
 - які емоції домінують;
- 4) спонтанні коментарі досліджуваного під час роботи над малюнком та вербальні висловлювання в ході бесіди:
 - кількість вербальних висловлювань;
 - що саме із зображеного коментує досліджуваний;
 - характер висловлювань.

С. 59

Ознаками **позитивного образу України** у свідомості досліджуваних слугують такі характеристики:

- рослинний і тваринний орнамент, зображення усміхнених людей (жінок і чоловіків) та рукостискань;
- переважання яскравих теплих кольорів;
- наявність у дітей нейтральних чи позитивних емоцій під час малювання та у ході бесіди з дослідником (посміхаються, наспівують щось веселе);
- позитивні вербальні коментарі малюнка («грайливе сонечко», «ці квіти дуже схожі на ті, що ростуть біля мого дому») (рис. 2).

Рис. 2. Малюнок молодшої школярки, яка має **позитивний** образ України (вік досліджуваної – 6 років, Центральний регіон)

Про **нейтральний образ України** у свідомості дітей свідчать такі характеристики:

- позначення на малюнку переважно типової, стереотипізованої символіки: тризуба, прапора, рушника;
- використання, зазвичай, національних кольорів (блакитного у поєднанні з жовтим та червоного у поєднанні з чорним);
- акцент на зображенні рельєфу країни – позначення гірської місцевості, моря, лісів і т.д.;
- відсутність яскраво виражених позитивних або негативних емоцій у досліджуваного під час виконання роботи;
- нейтральні вербальні висловлювання («на сході багато шахт, де працюють люди, а на півдні – море»; «тут зображена Говерла і ліси Карпат» тощо) (рис. 3).

Рис. 3. Малюнок підлітка, який має **нейтральний** образ України (вік досліджуваного – 14 років, Південний регіон)

Ознаками **негативного образу України** у свідомості молодших школярів та підлітків є такі характеристики:

- зображення на малюнку предметів і істот, що мають негативну семантику (вороже налаштовані або сумні жіночі та чоловічі обличчя, подертий одяг, закривавлені руки, зброя, ланцюги, мотузки, шипи, яскраві спалахи – вогонь, блискавка, які досліджувані пояснюють як вибух, страх, біль);
- переважання холодних, темних кольорів;
- переважання негативних емоцій (сум, страх, роздратування, відраза);
- негативно забарвлені вербальні коментарі («то грім від танків, а не дощу, тепер шуму боюсь»; «на нас накричав дядько у військовій формі з автоматом в руках, сестра дуже злякалась і довго плакала») (рис. 4).

*Рис. 4. Малюнок молодшого школяра, який має **негативний** образ України (вік досліджуваного – 9 років, Східний регіон)*

Часто в роботах дітей зустрічаються схожі елементи, але вони мають різні символічні значення. Наприклад, для одних досліджуваних зображення зброї та блискавок – це символічне позначення смутку, неспокою, страху та інших негативних переживань, що пов'язані з військовими діями на Сході України, для інших досліджуваних – це позначення сили, могутності, безпеки, впевненості у захисті українськими військовими. Тож визначення типу образу рідної країни в етнічній свідомості досліджуваних можливе лише за умови комплексного аналізу їх малюнків та вербальних висловлювань.

Перспективним, на нашу думку, є вивчення образу рідної країни в етнічній свідомості досліджуваних юнацького, дорослого та літнього віку. Цінним було б і повторне дослідження образу рідної країни в етнічній свідомості молодших школярів та підлітків після завершення військового конфлікту в Україні.

Список використаних джерел

1. Вирост Й.С. Національна самосвідомість: проблеми визначення й аналізу // Філософ. та соціолог. думка. – 1989. – № 7. – С.11– 19.
2. Гнатенко П.И. Национальный характер. – Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1992. – 140 с.
3. Етнічний довідник. У трьох частинах. Ч. 1. – Поняття та терміни. – К., 1997. – 140 с.

4. Солдатова Г.У. Психология межэтнической напряженности. – М.: Смысл, 1998. – 389 с.

С. 62

5. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология: Учебник для вузов – 4-е изд., испр. и доп. – М.: Аспект Пресс, 2009. – 368 с.
6. Хотинец В.Ю. Формирование этнического самосознания студентов в процессе обучения в вузе //Вопр. психол. – 1998. – № 3. – С. 31-43.
7. Шульга Н.А. Этническая самоидентификация личности. – К.: Ин-т социологии НАН Украины, 1996. – 199 с.